

פרופ' יעקב א' אפרתי

על הפגישה הגורלית בין יעקב לעשו

א

בשלוש פרשיות גדושות מאורעות מספרת התורה על אודות יעקב ועשו, מאז שנולדו עד שנפגשו אחרי פרידה קשה בת עשרים שנה. הפעם נעיין נא שוב בהכנות לפגישה הזאת ובפגישה עצמה, כי דומה שבפגישה הזאת נותרו כמה וכמה דברים שלא נאמרו במקראות במפורש, ונאלצים אפוא להשלים מהרהורי הלב מידי פעם בפעם. עלי להתוודות מראש שאף בהצעות שהקורא ימצא כאן יש משום הרהורי לב, אלא שאין הן רחוקות מלהתקבל על הדעת. מה שהביא אותי לבדוק ולעיין מחדש בפרשה זו הוא המסופר בתחילת הפרשה, שהנה נודע לו ליעקב מפי המלאכים ששלח אל עשו, שהוא – עשו אחיו – הולך לקראתו עם ארבע מאות איש. ואחרי הליכה ממושכת מארץ שעיר, כשמתקרב עשו ליעקב, הוא רץ לקראתו ומנשק אותו ושניהם בוכים. לא ייתכן שהקורא את הפרשה הזאת לא יתעורר לשאול את עצמו, האם לשם כך צעד עשו דרך ארוכה כזאת בליווי של ארבע מאות איש, כדי לסיים את המרידות והמשטמה שנשא בלבו בבכי טוב? אני אומר "צעד", כי לא נזכרו גמלים וחמורים שאנשים אלה רכבו עליהם, והדרך מהר שעיר עד מעבר יבוק ארוכה היא. בשל כך, בדקתי פרטים ופרטי פרטים שנזכרו בפרקים אלה, והבחנתי בכמה וכמה סתומות שהמקראות הניחו אותם סתומים, שמא כדי לתת ללומד להשלים מדעתו. פה ושם נשאו במקראות רמזים כלשהם, שהלומד צריך לשים לבו אליהם, אבל מתוך שרמזים אלה מפוזרים בשלוש פרשיות גדולות, אין הם מצטרפים בעיני הקורא, אלא אחרי עיון נוסף. נתקיימו כמובן כמה וכמה ביאורים והבהרות במדרשים ובפרשנות המקורית שלנו ובזו המאוחרת יותר, ובעיון בכל אלו למדים אנו ללבן ולצרף את הדברים עד כדי כך, שיש בידינו להציע תשובה סבירה לסיום השטנה הזאת, שבין האחים התאומים, הרודף והנרדף, בבכי טוב, וכפי שנאמר בפרשה זו בפירוש: "ויחבקו ויפל על צוארו וישקה ויבכו".

ב

פרשתנו פותחת בשליחת המלאכים אל עשו עם מסר קצר וברור. הנה הוא התגורר ועבד במשך עשרים השנים שעברו אצל לבן, והתאחר שם, והנה הוא שב עתה הביתה עם רכוש קטן ומעוניין להתפייס אתו. אולם אין במסר הזה רמז כל שהוא, על השתלשלות המאורעות, כמו: מדוע עזב את בית אביו בשעתו, כיצד הגיע לבית לבן אחי אמם, מה גרם

לו להתאחר מלשוב משם עד הנה, ומדוע החליט לשוב דווקא עכשיו וכי. אבל מי שקרא את הפרשיות הקודמות ("יתולדות", "ויצא") הרי יודע (כמעט) הכול, ובכל אופן נדמה לנו כך, וממילא לא היה מקום להזכירם לעשו בשעה זו, שהרי אף הוא יודע (אולי) על כל פנים חלק מהם, ואת כל השאר, הרי ימסור לו פנים אל פנים אחרי שיפגשו ויתפייסו.

ברם שאלה גדולה היא, אם אכן אנו יודעים את כל מה שהתרחש במשך השנים האלה? פרטים מסויימים יכולים אנו ללמוד ישירות מן הכתובים עצמם ואחרים – להשלים עיני צירוף "פיסות של מידע" אלו לאלו. נתחיל בכך שיעקב אבינו התחיל לתכנן את שובו לבית אבותיו, אחרי שנצטווה מאת ה' לעשות כך בצרוף ההבטחה "ואהיה עמך" (לי"א, ג). ובהמשך שם מסופר שהצליח בנקל לשכנע גם את רחל ואת לאה, ואמרו לו: "כל אשר אמר אלקים אליך עשה" (שם, טז). יחד עם זה עלינו לזכור את הבטחתה של רבקה אמו, כאשר ציוותה עליו לברוח אל לבן אחיה לחרון, שהיא תשלח שליח או משלחת לקחת אותו משם אחרי שתשוב חמת אחיו ממנו (כ"ז, מב-מה). אין הכתובים מזכירים בפירוש שקיימה הבטחתה זו. ואם קיימה הבטחתה, האם ניתן להסיק מתוך כך, שאמנם שבה חמת עשו ממנו והוא מוכן להתפייס.

מה שלא נאמר בפירוש נרמז בכתובים בהבלעה¹. הנה בפרק ל"ה, ב-ח מספר הכתוב שכאשר הגיע יעקב לבית אל, הוא וכל העם אשר עמו, מתה שם דבורה מינקת רבקה, ושואל המדרש: מה עניין דבורה בבית יעקב? ומשיב: אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב "ושלחתי ולקחתך משם" – שלחה (רבקה) את דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם. ומתה בדרך². ובכן, שומעים אנו, על כל פנים, שרבקה קיימה את הבטחתה. לדעה אחרת שם, הלכה רבקה עצמה עם מניקתה לחרון, להכין את יציאתו משם. ועתה, נוכל אפוא להסיק שאחר כך, היינו אחרי שנודע ליעקב מפי אמו, או מפי דבורה, שאמנם שבה חמת אחיו. נאמר לו ע"י ה' "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך, ואהיה עמך" (לי"א, ג) והתחיל מיד לעשות את ההכנות הראשונות, כפי שהכתובים מספרים מיד אחר כך.

ג

אלא שעלינו עוד לשאול, מה גרם לכך שעשו שינה את מחשבתו הרעה? דומני, שאף לשאלה זו, ניתן להביא תשובה מניחה את הדעת, אם נתבונן יפה בכתובים. נזכור נא, שהכתוב מספר בקצרה לפני הסיפור על הברכות, ש"יהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי, ואת בשמת בת אילן החתי, ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה". ופסוקים אלה מהווים פתיחה לפרשת הברכות. בשל שתי הכלות החיתיות החליטה אפוא רבקה לפעול כפי שפעלה.

ככל הנראה, השתכנע גם עשו במשך השנים, שנשים אלו ממרות גם את חייו הוא, ולא רק את חיי הוריו. שהרי בפרשתנו אנו קוראים שעשו נשא נשים אחרות, ואלו ילדו את כל בניו ובנותיו: "עשו לקח את נשיו מבנות כנען את עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי, ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות" (לי"ו, ב-ג). וכבר שאלו רבותינו בדבר הזה. ראה לדוגמא רש"י שם. אבל הקרוב יותר לפשוטם של המקראות, הוא מה שהעלה הרמב"ן בהשערותו שם, אחרי שהביא את דברי רש"י, ואת השערותו של אבן עזרא וזה לשונו: "ויתכן לומר כי השתים נשים ההן מתו ללא בנים, אולי נעשו בעבור שהיו מורת

1. ראה רמב"ן פרק ל"ב, ח.

2. רש"י על פי ר' משה הדרשן. וראה מדרש "שכל טוב", וגם רמב"ן במקום.

רוח ליצחק ולרבקה, ונשא את אחות אשתו" וכו', עיי"ש. אמנם ייתכן מאוד לומר כך, אבל יש גם אפשרות להניח, שגירש את הנשים האלו מעל פניו ונשא אחרות, ומהן נולדו לו כל הבנים והבנות כמפורש במקראות.

ומעתה ניתן לשער שהמשטמה הגדולה ששטם עשו את יעקב לא באה אלא בשל נשותיו אלו, והן שפיתו אותו להרוג את יעקב, אלא שהוא דחה את המעשה עד אחרי שיקרבו ימי אבל אביו. ובכל אופן ידע עשו שהוא מכר את בכורתו בשעתו, ונטל יעקב אחיו את הבכורה כדין. אבל אחרי שגירש את נשיו הראשונות (או שמתו), ונשא אחרות, שהיו נוחות גם להוריו, ואלו גם ילדו לו את בניו ואת בנותיו, כפי שמציין זאת הכתוב שם, באה גם שעת החרטה, והתנחם ממשבותיו, וגם הודיע לאמו שאין עוד טינה בלבו על יעקב. וכאשר השתכנעה אמו שאמנם כן הוא, שלחה את מניקתה (את דבורה) להודיע על כך ליעקב, וקיימה אפוא את הבטחתה. אלא, שמימים אחדים שחשבה בתחילה, עברו כעשרים שנה.

ד

ועתה נשוב לסדר הפרשה, ונשתדל להבין את ההתפתחויות לפי סדרן. מתוך הדברים שהעלינו לעיל, חשב יעקב שהנה הולך הוא לפגוש את אחיו את עשו, כי הוא התחרט כבר על מחשבתו הרעה, ומעתה יוכלו לחיות קרובים זה על יד זה כאחים לכל דבר, והוא שולח את מלאכי-שליחיו להודיע על בואו. יחד עם זה, משתדל לפייס אותו על הבכורה, אם כי קנה אותה ממנו בשעתו, ומבקש למסור את המסר הקצר בהכנעה: "כה תאמרו לאדני לעשו" (לי"ב, ה) וגו'. והמסר עצמו: "ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה, ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך" (שם, ו).

מתוך הפרשה הקודמת לזו, וזו שלאחריה, יוצא ברור, שהיו לו ליעקב מקנה צאן ומקנה בקר וגם עבדים ושפחות וגמלים ורכוש רב³. מדוע ביקש למסור לעשו על הכל בצמצום רב? במדרש רבה פרשה ע"ה, ו נאמרו שלושה הסברים למסר הזה בשם של רבי יהודה, רבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אומר: "משור אחד יצאו שוורים הרבה, מחמור אחד יצאו חמורים הרבה וכו', כלומר, אין הוא מוסר כאן דו"ח מלא על מה שיש לו, אלא שבתחילה, כשהתחיל לעשות לביתו, היה לו מעט מאוד, ומאלו זכה לשפע רב. רבי נחמיה אומר: "לישנא דברייתא היא", כפי שרש"י מסביר: "דרך ארץ לומר על שוורים הרבה – שור. אדם אומר לחבירו "קרא התרנגול, ואינו אומר קראו התרנגולים". ואילו רבנן אמרו: "שור זה משיח מלחמה וכו', חמור זה מלך המשיח וכו' צאן אלו ישראל". אבל נאמרו עוד כמה וכמה הסברים.

רש"י עצמו כותב קודם לכן, שרצה יעקב לרמוז לעשו, שלא נתקיימה בו ברכת אביהם, שאביו ברכו "מטל השמים ומשמני הארץ", ואלה אינם לא מן השמים ולא מן הארץ. בספר "משכיל לדוד"⁴ מסביר, שיעקב התכוון בסיום דבריו "למצא חן בעיניך" שלא יהא סבור, שסיבת בואו היא לפי שהוא עני מדולדל ונאלץ לשוב כדי להיות סמוך על שולחן אביו, לא כן, אלא שידע שבא מתוך רצון לחיות איתו בשלום. "למצא חן בעיניך" – מפרש רש"י, "שאני שלם עמך ומבקש אהבתך".

דומני שניתן להבין את שלושת המשפטים שבפסוק זה בהמשך אחד, ולבארם על פי המידה השתיים עשרה, משלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן, והיא "דבר הלמד

3. כתרוממו, וכן בכ"ר פרשה ע"ה ריש סימן ד', "מלאכים" – אלו שליחי בשר ודם.

4. ראה לעיל פרק ל"א, טז-יח.

5. לרי דוד פארדו ז"ל, וינציה, תקפ"א.

מעניינו ודבר הלמד מסופו". עניינה של הפרשה כולה היא הבאת הדורות אל עשו. בסוף פרשה זו, אחרי שהאחים כבר נפגשו והתפייסו, חוזר יעקב אבינו פעמיים על לשון זה. ואומר ביחס למנחתו ששלח לו "למצא חן בעיני אדני", "ואם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי", ומכאן אפוא שעלינו לבאר גם את הכתוב הזה באותו עניין ממש.

ולפי זה נראה, שיעקב ציזה לשלוחו לומר לעשו כדברים האלה: הנה גרתי כל כך הרבה שנים אצל לבן, והתאחרתי לשוב עד עתה, והנה הכנתי עבורך מנחה קטנה – שור, חמור, עבד ושפחה. ואין בכך משום מתנה אלא מנחה של רצון טוב – להראות את הערכתי וחיבתי אליך (ראה לקמן פרק מ"ג, יא).

המקרא אינו מוסר לנו כיצד קיבל עשו את השליחים האלה. האם דיבר אתם? האם חקר אותם על מצב משפחתו של יעקב, על רכושו, על הפרידה מלבן? ועוד. וגם הם לא מזכירים מאומה על השיחה שהייתה אתו. אבל מתוך שהכתוב מוסר את דבריהם ליעקב: "באנו אל אחיך אל עשו, וגם הלך לקראתך" וגוי (ל"ב, ו), ניתן להבין שנאמרו שם אי אילו דברים, שאם לא כן היו אומרים: והנה הוא הולך וגוי. "וגם" זה רומז שמלבד זה, היו שם גם דיבורים מסויימים⁶.

יעקב שולח את המלאכים אל עשו לארץ שעיר, ולא לבאר־שבע שמשם יצא בשעתו, משמע שנודע לו שעשו עזב גם הוא את באר־שבע, והתיישב בשעיר. אבל מתוך הכתובים בפרק ל"ו, ו-ח מתברר שלא עבר אל ארץ אחרת, אלא אחרי שחזר יעקב למולדתו. ומאידך מתברר, שיעקב חזר אל אביו לחברון (ל"ה, כז) ולא לבאר־שבע. מתוך כל הפרטים האלה עולה כי התרחשו כמה וכמה דברים בבית יצחק מאז יציאת יעקב משם עד עתה. הכתובים אינם מוסרים לנו מאומה על ההתרחשויות האלה, אבל עלינו יהא איך שהוא להשלים אותם מתוך הרהורי הלב ובהתבסס על "פיסות מידע" בכתובים.

ה

עם שוב המלאכים עם המידע האמור, מתאר הכתוב את מצב רוחו של יעקב בשני משפטים קצרים: "וירא יעקב מאד ויצר לו" (ל"ב, ח). אם מבינים אנו את המשפט הראשון ללא פרשנות, הרי זקוקים אנו לביאורו של השני. האם אין כאן אלא משפט נוסף החוזר על הראשון במילים אחרות? כלומר, היינו יראה, היינו צרה? במדרש רבה על אתר מצאנו בשם רבי יהודה ברבי אילעי: "לא היא יראה ולא היא צרה אלא ויירא שמא ייהרג, ויצר לו שלא יהרוג. אמר: אם יתגבר עלי אינו הורגני? ואם אתגבר עליו איני הורגו?" המדרש מפרט שם את הספקות שכרסמו בלבו אותה שעה. בין השאר ידע שעשו אמר: "יקרבו ימי אבל אבי, ואהרגה את יעקב אחי" (כ"ז, מא). וחשב שמת אביו. בין השאר חשב שמא יגרום החטא – אמנם לא פירוטו המפרשים מאיזה חטא חשב. האם מחטא התרפים שנודע לו בינתים שרחל גנבתם? או על שלא נפרד מלבן בביתו, ועזב אותו כבורח, והיה צריך לרדוף אחריו ולעשות אתו את החשבון שביניהם אחר כך? ושמה הצטער על שליחת המלאכים עם המסר המפורש בכתוב?

6. הרמב"ן כתב: "והנראה בעיני בענין הזה, כי עשו לא קיבל את השליחים כהוגן, ולא השגיח עליהם. ואולי לא היו לפניו, כי לא נתן רשות שיבואו לפניו וידברו עמו כלל, כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחיו וכו'. והכתוב לא סיפר שיאמרו השליחים דבר בשם עשו, אבל עברתו שמורה בלבו, ולעשות לו רעה הוא הולך בחיל הזה – והנה השליחים חקרו במחנה וידעו כי הולך לקראת יעקב, וזה טעם "וגם" וכו'. אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב וכו', נכמרו רחמיו, וחשב כי הוא מודה בבכירתו וגדלותו עליו, והתנחם בזה, כי הלבבות להי המה (ראה דהיי"א כ"ח, ט) "לכל אשר יחפוץ יטה אותם" (משלי, כ"א, א).

יעקב אבינו היה על כל פנים במצוקה גדולה, והתכוון כאמור שלא יקרה הגרוע ביותר, כפי שיוצא ברור מתפילתו. ברם, על פי האמור כבר בזה, הרי ייתכן שעשו לא התכוון להכותו אם על הבנים, כי כבר ידוע לנו, היה יצחק עדיין בחיים. ואף הנשים, שהיו מורת רוח בעיני הוריהם כבר לא היו בבית אחיו. אבל אם כן נשאל בתמיחה, ומה על היציאה הזאת לקראת אחיו עם ארבע מאות איש. האם באמת רק כדי להתנשק אתו? שמא נוכל לשער שלבן ביקש מעשו להחזיר לעצמו את כל הרכוש שיעקב "גזל" ממנו. והרי כך אמר לבן ליעקב: "הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי הוא" (ל"א, מג). אמנם נכון הוא שלבן הציע לכרות ברית בינו לבין יעקב, ואף הבטיח לו שלא יעבור את הגל ואת המצבה שהקימו. אבל אין זה רחוק כלל מלהניח שהתקשר אחר כך, או שמא עוד קודם לכן אל עשו (בן אחותו) ואף הוא שלח אליו את מלאכיו עם מסר משלו. הנה הגיע אחיך לפני עשרים שנה לביתי בערום ובחוסר כל, והענקתי לו מכל טוב. ואף נתתי לו את בנותי לנשים, ואחרי כל אלה הוא ברח עם כל רכושי הרב, ואני אמנם נשבעתי באלוהי אבותינו שלא לפגוע בו. אבל אתה בתור האח הבכור, הרי יכול אתה לבוא לעזרתי, להציל את רכושי. וייתכן שאף הבטיח לו חלק הגון מן הרכוש, מן הצאן, מן הבקר, מן העבדים ומן השפחות והגמלים שיציל מיד יעקב. נכון שאין אנו מוצאים במקראות שהיה קשר כל שהוא בין לבן לעשו, אבל דומה שאין צורך בראיה מן הכתובים לכך, כי אך ברור הוא, שיעקב סיפר ללבן את כל הדברים שבגללם הגיע רגלי מבית אביו לביתו. ואין ספק שהיה קיים קשר בין רבקה לאחיה. ואף מניקתה הגיעה לפדן ארם להודיע ליעקב שהנה שבה חמת אחיו. קיימת על כל פנים סבירות גדולה להניח שאמנם לא יצא עשו לקראתו אלא בשליחותו של לבן.

בהקשר זה יש לזכור גם את דברי יעקב ללבן: "שים כה נגד אחי ואחיר ויזכחו בין שנינו" (ל"א, לו). מכאן משמע שיעקב הציע אפוא להביא את הסיכסוך שבינו לבין חמיו בפני קרובים. אלא, שלבן ויתר בסוף. ברם, מותר לנו לפקפק אם אמנם ויתר בכל לבו, או שמא העמיד פנים לפי שעה, ופנה לעזרת עשו? ובוודאי ידע שלא היה שלם איתו. על תחושה כזאת אצל יעקב ניתן ללמוד מן התרגום המיוחס ליונתן בפרק ל"ב, ג, עיי"ש.

9

בינתיים נעקוב מתוך המקראות עצמם על הכנותיו של יעקב לקראת הפגישה הגורלית. כאשר מסרו מלאכי יעקב את המסר בדבר: "ויהי לי שור וחמור וצאן ועבד ושפחה" (ל"ב, ו). כבר ידע עשו שלא כן הדבר, אלא חוזר הוא עם רכושו רב. ואם דיבר וחקר את שליחי יעקב, שמע גם מפיהם את כל הויכוח שהיה בינו לבין לבן ליד גלעד. כיצד יצא יעקב וכל אשר לו מבית לבן, וכיצד רדף זה אחריו וכו'. ועתה נחלץ עשו להשיב ללבן את רכושו וליטול את חלקו. עשו יוצא לקראתו עם ארבע מאות איש. ניתן להניח שהתכוון בצבא זה להקיף את יעקב ואת מחנהו, ולא לצאת אותו להשיב את כל הרכוש לפדן ארם, ואילו יעקב אבינו התקין עצמו לדורון, לתפילה ולמלחמה. לדורון — "ותעבור המנחה על פניו", לתפילה — "אלקי אבי אברהם", ולמלחמה — "והיה המנחה הנשאר לפליטה" (רש"י). המקור לפירוש רש"י הוא ללא ספק בקה"ר פ"ט, יח, ורש"י ז"ל לא שאב אותו מן המקור ממש, אלא מתוך מדרש שהיה קרוב לתנחומא וזה לשון המדרש שם:

"טובה חכמה מכלי קרב" (קהלת ט', יח) — טובה חכמה, זו חכמתו של יעקב אבינו, מכלי קרב, של עשו הרשע. אמר ר' לוי, זיינם בכלי זיין מבפנים, והלבישן לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלושה דברים: לתפילה ולדורון ולמלחמה".

7. הרב ר' ח"ד שעוועל מציין את מקורו לתנחומא הנ"ל, ומעיר שהסדר שם הוא: לתפילה, ולדורון ולמלחמה, ושכן הוא גם ברש"י שברמב"ן. ומוסיף שם, שסדר זה יותר נכון, שהרי התפלל תחילה, ואחר

מסתבר שדרשתו של ר' לוי הסתיימה כאן, והאסמכתאות נוספו ע"י חכם מאוחר. שהרי ביחס לתפילה ולדורון אין על כל פנים צורך באסמכתאות, כי מקראות מפורשים הם, וכל המוסיף אסמכתא בכגון זה אינו אלא גורע. החידוש בדרשה זו היא המסורת עצמה, שבפי ר' לוי, וככל הנראה מדובר במסורת קדומה שנמסרה במשך דורות, כי כבר נודע לנו שהיו בפיו מסורות קדומות (ראה מגילה י', ע"ב). ולפיה התקין עצמו יעקב אע"ה, מלבד השניים שנזכרו במקרא במפורש, גם למלחמה. ומוסר מיד בראש דבריו שהתקין עצמו למלחמה על ידי כך שצייד את אנשיו בכלי זיין מתחת ללבושיהם הלבנים.

במדרש תנחומא הני"ל, לא נתקיים שמו של ר' לוי, אבל האות ו' של "והתקין", הקושרת את החלק הראשון של המסורת עם החלק השני, נתקיימה שם. אבל רש"י העתיק ככל הנראה מתוך מקור שבו נשמט החלק הראשון כולו, וכך נעלמה ממנו גם ו' הקישור, והעתיק אפוא "התקין עצמו לשלושה דברים" וכו'.⁸ זאת ועוד, בתנחומא שם סידרו את המסורה עצמה (ללא שם מוסרה) ליד הכתוב "ויחץ את העם אשר אתו", ולקמן יתברר ששם מקומה הראוי, ואילו רש"י צירף את דבריו לכתוב "והיה המחנה הנשאר לפליטה", ככל הנראה ע"פ המקור שהיה לפניו.⁹

2

הבה נתבונן בפרשת המנחה, ונראה אם ניתן לגלות בה את חכמתו של יעקב באשר לדבר השלישי הני"ל. הנה הכתוב ממשיך מיד אחרי שזדע לו ליעקב שעשו הולך לקראתו עם ארבע מאות איש: "ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות". יש לתת את הדעת גם ל"עם" שזכר כאן לראשונה, ולא נזכר בראשית דרכו, כאשר עזב את בית לבן. מי היה העם הזה שהסתפח אל בית יעקב? חיפשתי במפרשי התורה אם העלה מישהו שאלה זו ולא מצאתי. אבל כבר אמרו, לא שמעתי ולא ראיתי, ואף לא מצאתי, אינן ראיות. ובכל כגון זה, הרי יכול גם תלמיד קטן להציע השערה כל שהיא. והנני משער שאחרי הפרידה מלבן הצטרפו אל יעקב אותם האנשים שהצטרפו תחילה אל לבן. וכעין ראייה לדבר שבתחילה נאמר: "ויקח את אחיו עמו וירדוף אחריו" (ל"א, כג), ובסוף נאמר: "וילך וישב לבן למקומו" (ואחיו" לא נזכרו עוד). אבל ליתכן מאוד שהצטרפו אליו אנשים אחרים, וזה הוא העם שזכר כאן.

אחרי שחצה את מחנהו הגדול לשניים מתוך אותה מחשבת פחד "אם יבוא עשו" (ל"ב, ט), התפלל את תפילתו, וגם שם (יב): "כי ירא אנכי אתו פן יבוא". ובכן, התכוון יעקב למנוע את הגרוע ביותר. ועתה, אחרי לינת לילה מפרטת התורה את הדורון אשר שלח לפרטי פרטיו ולשם הקיצור נסכם: ארבע מאות וארבעים ראשי צאן, חמישים ראשי בקר, שלושים חמורים, ואשר למספר הגמלים, הרי נזכרו רק שלושים מניקות, אבל לפי העניין

כך שלח את הדורון. ובכ"י: לדורון, למלחמה ולתפילה. ואם כי נראה באמת שרש"י שאב מן התנחומא, אבל יש להוסיף שחלו גם ידים מאוחרות בפירושו. ובכל אופן הכתובים שהובאו בקה"ר משכנעים יותר. ומן הכתוב "והיה המחנה הנשאר לפליטה", לא משמע שהתכוון להלחם אתו. וראה רמב"ן שם, שכתב על דרך הפשט. זה באולי, כי אמר, אולי ניצל המחנה האחר וכו', עיי"ש. ואמנם אין כל צורך להוכיח שהתכוון להתפלל ולשלוח דורון, שהרי שני אלה מפורשים, והדורון אף נמסר לפרטי פרטיו, עד כדי כך שאנו תמהים, אם גם בכגון זה שייך לומר: יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים? – ואילו הדבר השלישי, שהתכוון למלחמה, אינו מפורש כלל.

8. אבל באשר לכתובים, האסמכתאות, גם שם לא ברור כיצד נלמד מן הכתוב "ויישם את השפחות" וגוי שהתקין עצמו למלחמה.

9. על כל אלה לא העירו לא ר"ש בובר, ולא רח"ד שעוועל ז"ל.

יש להבין שהיו שם גם שלושים זכרים מלבד הבכרים (הגמלים הצעירים) וביחד תשעים¹⁰. בסך הכל היו שם אפוא שש מאות ועשרה ראשים. ואת אלה חילק לעדרים. אין הכתוב נוקב את מספר העדרים שהרכיב. אבל ברור על כל פנים, שהיו שם יותר משלושה, שהרי אחרי שמסר להולכים לפני העדרים מה להשיב לעשו כאשר יפגוש אותם עשו, ויחקור אותם: "למי אתה? ואנה תלך?" (ל"ב, יח-כ) וגוי'. נאמר "ויצו גם את השני, גם את השלישי וגם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמר" וגוי' (שם, שם).

ח

מתוך החלוקה האמורה, ומתוך ההוראה "ורווח תשימו בין עדר לעדר" (שם, שם), אנו מבינים שיעקב היה מעוניין לחלק את מנחתו לעדרים עדרים במרחק סביר בין עדר לעדר, ושיהיה בכל עדר מספר לא גדול מכל המינים, לקיים מה שאמרו לו שליחיו בשעתו: "ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך". כלומר, מכין הוא לאחיו מנחה קטנה לאות רצון טוב, ומקיים עכשיו את דבריו.

לאור כל זה דומני, שלא נטעה אם נניח, שהיו שם לפחות עשרה עדרים, ובכל אחד כשישים ואחד ראשי בקר וצאן. ועתה אם נוסיף את מספר האנשים שהלכו עם העדרים – לפחות שני אנשים עם כל מין ומין¹¹, הרי הלכו אתם כמאה איש, וכל זה מבלי לכלול את העם אשר אתו, שאף אותו חילק לשני מחנות וגם הם הלכו עם העדרים, ביניהם או אחריהם. ועתה אם נוסיף את אשר מוסר לנו ר' לוי, שכאשר חצה את מחנהו לשני מחנות, אף צייד אותם בכלי זיין מתחת לבגדיהם. נמצא ששלח לקראת עשו עם מנחתו, אנשים שהיו יכולים גם להלחם אתו, אם יהיה צורך בכך, ועל כל פנים להחליש את כוחו עד כדי כך, שהמחנה הנשאר יהיה לפליטה. הדורון והמלחמה היו אפוא כרוכים יחד בתכניתו. אם עשו לא יחשוד בכל המחנה הזה, ולא יעצור אותם, ולא ילחם בהם, הרי יוצר כוח גדול בעורפו, ואילו הוא וארבע מאות האנשים אשר אתו ימצאו את עצמם במלכודת, שהוכנה בחכמה רבה. ועל כגון זה אומר הכתוב: "טובה חכמה מכלי קרב"¹².

ט

ומה בדבר תכניתו של עשו? לשם כך עלינו לקרוא שוב את הסיפור על אותו איש מסתורי שנאבק עם יעקב, אחרי שהוא נשאר לבדו שלפי המסורת שבידינו שרו של עשו היה. אבל נקרא תחילה את אשר כתב הרמב"ן על הכתוב: "והוא לן בלילה ההוא במחנה" (ל"ב, כב); "ואמר, שלא בא לאוהלו בלילה ההוא, אבל לן במחנה (ככל הנראה במחנה העיקרי, אחרי ששלח כבר את המחנה הראשון או לפחות חלק ממנו מנחה לעשו) עם עבדיו ועם הרועים בצאן, ערוך כאיש מלחמה, פן יבוא אחיו בלילה ויכה בו". יעקב חשש אפוא מהתקפת עשו אחיו באותו לילה. היינו של אדם יחיד שיחפש אותו כשהוא לבדו. ואם עשו לא העיז לעשות כן בעצמו, הרי שלח אחד משריו הנבחרים לארוב לו. הכתוב אמנם מאשר את זהירותו המופלגת, כי אחרי שלן עם עבדיו במחנה, קם והעביר

10. ראה רש"י על פי המדרש.

11. והיו שם חמישה מינים: עזים, כבשים, גמלים, חמורים ופרים. והיה אפוא צורך בשני אנשים לכל מין ומין, ובסה"כ, עשרה כפול עשרה.

12. אין ספק בדבר שיעקב אבינו התכוון לדורון בעיקר, אלא שלא היה בטוח אם אמנם יתפייס. שהרי הכתוב מסיים שם: "אולי ישא פניי", על כן נקט באמצעי הגנה, למנוע את הגרוע מכל.

את משפחתו, בחסות החשיכה, את הנחל במעבר יבוק, וכאשר נשאר לבדו אמנם התקיף אותו שרו של עשו, אשר ארב לו שם בלילה ההוא, בחסות אותה חשיכה. לפי הנחתנו לעיל לא נשלח האיש להרוג את יעקב אלא לבודד אותו מן המחנה, היינו לקחתו בשבי, כדי שהמחנה ישאר ללא מנהיג ומצווה. וכאשר יתקרב עשו עם מחנהו למחרת בבוקר יפול כל אשר ליעקב בידיו כפרי בשל מבלי להלחם כלל בהיעדרו של יעקב.

זאת הייתה אפוא תכניתו המקורית של עשו, אלא שבאותו מאבק ארוך ומסוכן, הייתה ידו של יעקב על העליונה, והוא אשר גבר על האיש, אם כי אף הוא נפגע מידי. אחר כך מספר הכתוב, שהאיש מבקש "שלחני כי עלה השחר" (ל"ב, כז), ואחר כך בא דרשה השיח המפורש בכתובים.

מן הכתוב "שלחני" משתמע על כל פנים שיעקב החזיק בו, ושמה אף כפת אותו אחר המאבק. ועל כן אין להבין את נימוקו של האיש "כי עלה השחר", ומה בכך, אדרבא, דווקא משום כך יש להביאו לפני עבדיו והאנשים אשר אתו לדונו ולהמיתו. אלא שכאן עלינו שוב להשלים את המאורע מהרהורי הלב, כי המקרא קיצר כאן מאוד, ולא גילה לנו מה קרה אחרי המאבק ואחר שהאיש נכנע בסוף לנחת זרועו של יעקב. האם לא שאל אותו יעקב מי הוא? מי שלח אותך? ולשם מה בא? מה פתאום התנפל עליו באמצע הלילה ללא התגרות כלל? ההגיון מחייב להניח שאמנם נתקיים ביניהם דרשיח מרתק ביותר. האיש סיפר בוודאי שנשלח עיני עשו לשבות אותו, כדי שהוא עצמו יבוא בבוקר לתפוס את כל אשר לו, ולהכריח אותו להחזיר את הכל ללבן. אבל גם יעקב גילה לו את סודו הוא (מתוך כוונה תחילה שימסור לעשו) שהנה מאחורי מחנה אחיו כבר נמצאים אנשיו שלו, ועשו אחיו נמצא במלכודת מתוכננת היטב.

ועתה לאור האמור, מבינים אנו יפה את בקשת האיש "שלחני כי עלה השחר", כי עליו להודיע לעשו, שתכניתו נכשלה, ומעתה אין לו כל סיכוי, אלא לסמוך על רחמי אחיו (יעקב) ולהשלים אתו בכל לבו. יעקב מתנה אתו את התנאי "לא אשלחך כי אם ברכתני" (שם, שם), שתכניתו תצליח, וגם יודה לו גם על הברכות שברכו אביו, כי אמנם ראוי הוא לאותן הברכות. אבל האיש רצה להיות בטוח, אם אמנם יעקב הוא המדבר אליו, ולא נאבק אפוא עם אחד מעבדי יעקב, ושאל תחילה לשמו. כאשר שמע שהוא יעקב עצמו, גם הוסיף "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל"¹³ (ל"ב, כט). "כי שרית עם אלקים ועם אנשים" – יש להבין, נצחת בעזרת אלקים ובעזרת האנשים ההם שהצלחת להעביר אל עורפו של מחנה עשו "ותוכל".

אמנם עלינו להבין שיעקב לא היה בטוח בשעה הזאת, אם אמנם הצליחה תכניתו הצלחה מלאה, כי לא ידע עדיין אם אמנם הצליחו אנשיו לעבור את מחנה עשו בשלום, מבלי לבוא לידי מלחמה אתו. אבל כשקם בבוקר, ונשא עיניו, וראה שעשו בא עם ארבע מאות איש – הבין שתכניתו הצליחה הצלחה מלאה, ומכאן אפוא הפגישה עצמה עם אחיו – "והוא עבר לפניו" ללא צל של פחד, ועשו שנודע לו מפי האיש על מצבו ועל מצב מחנהו רץ לקראתו "ויחבקו, ויפול על צוארו, וישקו, ויבכו". וכדברי רשב"י, נשקו בכל לבו.

13. שרו של עשו דיבר בשפתו, ואף ידע להשתמש בלשון נופל על לשון, ואף דבר זה למד אצלן אדונו. כי אף הוא חידש כבר את הדרשה "הכי קרא שמו יעקב ויעקבניי וגוי לגנאי, ושר זה דרש – לשבח.